

Гудзь В. В.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії та археології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
м. Запоріжжя, Україна*

Гасанов Г. С.

*магістр історії, аспірант кафедри історії та археології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
м. Запоріжжя, Україна*

РЕЦЕПЦІЇ ХАКАНА КИРИМЛИ НА ОБГОВОРЕННЯ КРИМСЬКОГО ПИТАННЯ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКО- ТУРЕЦЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ КОНТАКТІВ 1918 РОКУ

Кримське питання не сходить з порядку денного століттями, а наразі набуло особливої актуальності у зв'язку з новітньою російською окупацією. Історія півострова нової і новітньої епохи – це, насамперед, історія кримсько-татарського народу. Цей корінний народ України переживає черговий етап російського геноциду і втратив рештки культурно-національної автономії. Але історія народу засвідчує, що кримські татари, або ж кримли, мали свою державу не лише у формі Кримського ханства XV–XVIII століття, а й у вигляді першої в світі республіки мусульман Кримської Демократичної (або ж Народної) Республіки. Держава кримських татар була проголошена 9 грудня 1917 р., але зруйнована наприкінці січня 1918 р. більшовиками.

Після цього директор із зовнішніх та військових справ Республіки Джафер Сейдамет Киример та інші кримсько-татарські діячі звернулися до керівництва Османської імперії за допомогою у відновленні своєї держави. Турецькі дипломати обговорювали це питання з представниками Української Народної Республіки на перемовинах у Брест-Литовську в лютому 1918 р. та надалі з дипломатами Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

Переговори з кримського питання досліджені багатьма науковцями, зокрема одним із провідних фахівців з українсько-турецьких відносин, професором відділення міжнародних відносин університету «Бількент»

(Анкара) Хаканом Кирилми, який має кримсько-татарське походження. Найбільш ґрунтовно, на базі турецьких архівних матеріалів, дослідив історик названу тему у великій статті про дипломатичні відносини України й Туреччини у 1918–1921 роках [1], яка служить основним джерелом нашої розвідки.

Погляди Х. Кирилми на історію і наслідки перемовин з кримсько-татарського питання частково досліджував Б. Сергійчук у одному з підрозділів четвертого розділу своєї дисертації [4], але спеціальні студії інтерпретацій турецьким істориком цих перемовин відсутні.

Тому метою роботи є з'ясування особливостей дослідження Хаканом Кирилми українсько-турецьких перемовин з кримського питання, зокрема у публікації в британському часописі «Середньосхідні студії».

Як зауважив науковець, після російської Жовтневої революції 1917 р. в Османській імперії доволі довго не звертали уваги на важливі події в Криму. Скликання у грудні кримськотатарського Курултаю, прийняття Конституції та проголошення власної держави, як і її потоплення в крові більшовиками у січні 1918 року – все це не привернуло уваги турецької преси і політикуму [1, р. 204].

Проте, як випливає із дослідження Х. Кирилми, кримсько-татарські політики продовжили боротьбу і Великий візир Османської імперії (1917–1918) Мехмед Талаат-паша отримав від них десятки листів про події на півострові. Відтак, у телеграмі до військового міністра Османської імперії Енвер-паші 1 лютого 1918 року, Талаат-паша «висловив сподівання, що українська незалежність дасть можливість створити мусульманські уряди в Криму та на Кавказі» [1, р. 202].

На думку Х. Кирилми, саме таку позицію щодо кримського питання, вважаючи його центральним у відносинах з Україною, займала османська делегація на Брест-Литовській конференції у лютому 1918 р. Але тоді сторони не дійшли якоїсь визначеної домовленості. При цьому турецький представник в Брест-Литовську попереджав, що більшовицька Росія відновить імперські амбіції та спробує упередити прагнення народів відділитися і проголосити свою незалежність. Запобігти цьому, на його думку, могло введення на територію України німецьких військ, які мали звільнити її землі від більшовиків [1 р. 202].

Тільки наприкінці березня 1918 року, коли У Стамбул (тоді ще Константинополь) прибули кримсько-татарські біженці, в османській пресі з'явилися повідомлення про події в Криму та заклики про допомогу кримським татарам. Ще більше активізувало державницькі позиції кримсько-татарської громадськості прибуття до Стамбула 20 квітня їх лідера Джафера Сейдамета. Але, як зазначив Х. Кирилми, секретар посольства Української Народної Республіки М. Вученко ухильно відповів на запит турецького кореспондента: нагадав про

наявність у Криму не тільки мусульман а й інших народів, які також заслуговують поваги України [1, р. 205].

У відповідь наближена до турецького уряду стамбульська газета «Танін» у своїй передовиці розкритикувала цю заяву «деяких нових й недосвідчених політиків України», і висловила надію на краще розуміння Кримської (татарської) незалежності серед українських політичних кіл [3].

Як простежив Х. Кирилми, новий український уряд гетьмана Павла Скоропадського, який опирався на німецько-австрійські війська, на початку травня 1918 року висунув претензії на Крим. Це викликало протест кримських татар, які направили делегацію в Стамбул. Члени Курултаю Я. Кемаль і У. Баданінський 18 червня були прийняті Енвер-пашою і представили йому ноту протесту, текст якої був опублікований стамбульськими газетами. У наступні дні делегати Курултаю представили ноту протесту послам Німеччини та Болгарії, які підтримали вимоги кримчан, як справедливі [1, р. 205].

Турецька позиція щодо дій гетьманського уряду була висловлена у редакційній статті «Крим і Україна» газети «Танін»: хоча молода українська держава зобов'язана своїм існуванням принципові самовизначення, вона несправедливо заперечує застосування цього принципу щодо інших народів, зокрема кримсько-татарського, з яким османи пов'язані расовими, релігійними та історичними узами [2].

Проте гетьман П. Скоропадський, у відповідь на створення 5 червня під німецькою егідою Першого Кримського крайового уряду під орудою генерала С. Сулькевича, запровадив економічну блокаду півострова. Натомість, для залучення допомоги Туреччини у скасуванні економічного ембарго і запобігання української анексії Криму, 1 серпня 1918 року до Стамбула прибув голова кримського Курултаю Хасан Сабрі Айвазов.

Але, як впливає з дослідження Х. Кирилми, в умовах світової війни турецька допомога вимушено обмежувалася дипломатією. На початку вересня 1918 року Талаат-паша, відвідав Берлін, де, на прохання Дж. Сейдамета, підняв питання кримсько-татарської держави під час зустрічі з міністром закордонних справ Німеччини Паулем фон Хінце [1, р. 207]. Але ситуація на фронтах та внутрішня криза не давала сторонам можливість реалізувати такі плани. З іншого боку, й уряд Української Держави, попри те, що добився капітуляції Кримського крайового уряду і згоди Криму на союз, не встиг реалізувати свої наміри внаслідок поразки у війні Центральних держав.

Підсумовуючи своє дослідження теми, турецький історик констатував, що з весни 1918 року і до кінця Першої світової війни, питання про кримських татар було вельми чутливим для громадськості

Османської імперії і досягло гостроти під час українсько-кримської кризи влітку 1918 року. Проте, попри теплі відносини між лідерами правлячого в Туреччині «Союзу та Прогресу» і кримсько-татарським Курултаєм, навіть при засудженні в пресі режиму П. Скоропадського за посягання на кримську незалежність і блокаду, ця критика не виходила за рамки дозволеного і водночас підкреслювалася незмінність дружби між Туреччиною і Україною. Османські державні діячі підтримували існування незалежної України в контексті дружнього регіону Чорного моря, що не виключало незалежність мусульманських народів у Криму та на Північному Кавказі [1, р. 207].

Таким чином, дослідження Хаканом Киримли українсько-турецької дискусії про кримське питання, дозволяє встановити наступне:

1. Турецький історик, попри свої природні симпатії кримсько-татарському народу, проаналізував ставлення до кримсько-татарської державності в більшовицькій Росії, Україні, Туреччині, Німеччині за принципами об'єктивності та історизму і на репрезентативній джерельній базі.

2. Дослідник не тільки утримався від суб'єктивних оцінок, але продемонстрував наукову етику у стилі викладу, характеристиці історичних осіб, при цьому справедливо відзначивши наполегливі зусилля Дж. Сейдамета та інших кримсько-татарських політиків щодо реалізації права народу на самовизначення, але й не засуджуючи дії України.

3. Залучення Хаканом Киримли до наукового обігу архівних матеріалів турецької дипломатії та публікація його статті у британському академічному часописі сприяють прирощенню наукових знань з історії кримсько-татарського народу та українсько-турецьких відносин у роки Першої світової війни, що потребує подальшого дослідження, в тому числі історіографічного.

Література:

1. Kırımlı H. Diplomatic Relations between the Ottoman Empire and the Ukrainian Democratic Republic, 1918–21. *The British Academy. Middle Eastern Studies*. V. 34. N. 4. October 1998. Special Issue. Turkey before and after Atatürk. Internal and External Affairs. Edited by Sylvia Kedourie. 201–239 s.

2. Kırım ve Ukrayna. *Tanin*. 1918. 30 June.

3. Ukrayna Hareketi. *Tanin*. 1918. 6 May.

4. Сергійчук Б.В. Українсько-турецькі відносини в першій чверті XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2011. 230 с.